

Становище

от проф. д-р Мария Димитрова Стойчева, катедра по европейстика, Философски факултет,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

за

дисертационния труд на Деница Недялкова Желязкова,

докторант по професионално направление 2.3. Философия (История на философията.
Съвременна философия) към катедра „Философия“ на Философския факултет

на тема

„Логика и реалност: въпросът за природата на логическите константи в аналитичната
метафизика“

Деница Желязкова е докторант към катедра „Философия“ на Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, отчислена с право на защита с решение на катедра „Философия“. Има магистърска степен по философия (Философия на съзнанието и езика) от Философския факултет. Има траен интерес към аналитичната философия като последователно работи по теми, свързани с трудовете на Ръсел, Витгенщайн и по теми от областта на философската логика, логическия опит и други. Тя е активна като докторант и има участия в докторантски проекти, конференции, семинари. Демонстрира последователност и целенасоченост в своите дейности, за което свидетелстват практиките и стажовете ѝ, преподавателския ѝ опит съвместно със своя научен ръководител, членствата ѝ в научни дружества, организационни комитети и експертни съвети. Деница Желязкова има значителен брой публикации (19) на български и английски език като повечето имат пряка връзка към темата на дисертационния труд. Налична е декларация за оригиналност и достоверност на дисертационния труд. Процедурата не изисква проверка за плагиатство и протокол за проверка на оригиналността на дисертационния труд от научния ръководител на докторантката. След внимателно запознаване с документите за участие в конкурса заявявам категорично становището си, че докторантката Деница Желязкова отговаря на минималните задължителни изисквания по Чл. 2б, ал. 2 и 3от ЗРАСРБ, включително и наукометричните минимални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

Дисертацията отговаря на едно общо виждане сред философите на логиката, че е необходима ако не теория на логическите константи, то поне очертаване на нейните възможни предпоставки, рамка и разграничителни линии. Дисертацията в този смисъл се занимава по-скоро с разглеждане на значителен набор от теории, които се предлагат в отговор на възприятието на тази потребност. Като резултат от изследователската работа дисертацията не предлага рамка или нова теория на логическите константи, а по-скоро си поставя задача да направи преглед на някои ключови теории като представянето на някои от тях се съотнася с един по-скоро историко-философски подход, а на други – в критично разглеждане на някои техни предпоставки и тези. Като резултат задачата, свързана с този аспект, е по-добре изпълнена, отколкото задачата да се представи или по-скоро застъпи реалистка позиция относно „природата на логическите константи“, като под този широко използван израз в дисертацията следва да се разбират различните начини, по които логическите константи могат да се дефинират. Постигането до задоволителна и валидна дефиниция на логическите константи е важна задача във философията на логиката, тъй като логическите константи имат значителна, ако не централна, нормативна роля във всекидневните ни разсъждения и мисли. От този опит не трябва

да се изключват и подходи, които акцентират на контекстуалната зависимост в определянето на логическите константи.

Като имаме предвид темата на дисертацията и задачите, които докторантката си поставя, смятам, че работата би спечелила и би била по-ясно целенасочена, ако бяха зададени по-ясно изследователските въпроси, на които съответно отделните глави и техните части се опитват да отговорят. Така биха се представили ограниченията на изследването без да се очаква и да се търсят определени отговори или посоки на аргументацията, които не попадат в обсега на изследователския план на авторката. Сред тези въпроси според мен се пропуска основополагащият въпрос „какво са логическите константи“, който макар и да изглежда предпоставен съставлява отправна точка. Други въпроси, които отразяват някои имплицитно зададени въпроси от читателя, могат да са „какво е значението на логическите константи“, „кои са относително без проблемните константи или по-първичните“, „има ли по-проблемни константи и какви въпроси възникват около тях“, „има ли ограничаващи принципи в третирането на константите“, „какво е отношението между значението на логическите константи и истинността на логическите истини, които ги съдържат“ и т.н. Изборът на подход, който в някакъв смисъл не реализира в пълнота заявеното в заглавието, според мен е свързан с мотивацията изследването „не просто да послужи като алтернатива на конвенционализма и инференциализма, но също така и да изясни от нова гледна точка проблема за логическата изводимост, проблема за истинността на пропозициите и този за логическата им форма“ (с. 5).

Предложеният за защита дисертационен труд е в обем от 190 стандартни страници. Структуриран е в увод, три глави, заключение и библиография. Работата отговаря на формалните изисквания за такъв тип изследване. Стилът е академичен, с ясни позовавания и компетентно използване на термини и понятия. Библиографията включва 147 заглавия, преобладаващо на английски език. Те представят широка и богата основа за изследването.

Първа глава на дисертацията представя философско-историческия контекст на проблема за логическите константи като акцентът е върху от една страна нерешените проблеми, наследени от Ръсел и Витгенщайн, и от друга, се представят проблеми в контекста на т.нар. философия на всекидневния език с разглеждане на Остин, Стросън и Грайс. Не винаги авторът демонстрира прецизност в изводите и тезите при обзора на философско-историческия контекст като например срещаме твърдения, като: „изказванията, които включва всекидневният език, сами по себе си, не притежават значения, поради това те не притежават условия за истинност“ (с. 168-169), които са оборими поне за някои от цитираните автори. Първа глава съставлява значителна тежест в интереса на авторката към темата и тя е разработена в по-голяма детайлност и обхват, дори с известно любопитство към хода на експлициране на основните тези на цитираните автори, за сметка на по-синтезираното и не толкова обстойно изложение в следващите две глави на дисертацията. Първа глава стига до извода, че природата на логическите константи все още не е изяснена, което предпоставя допускането, че имаме знание за логическите константи и остава да се опитаме да изясним тяхната природа. Според мен, както вече обърнах внимание, дисертацията би спечелила, ако преди въпроса за природата на логическите константи, като отправна стъпка се представи понятието за логически константи и разбирането му като изплъзващо се или недостатъчно определено понятие, тяхното „разбиране“ и една по-обхватна картина на това в какво се състои разбирането на логическите константи. Според мен начало, което изразява недоверие към всяко възможно общо понятие за „логическа константа“, би било здравословно продуктивно.

Втора глава прави опит за картографиране на различни реалистични концепции относно логическите константи и по-общо относно природата на логическата структура. Водещо тук е доминантното противопоставяне на инференциализма в логиката и логическия реализъм. От тази гледна точка авторката демонстрира критичен патос на оспорване на инференциализма, тъй като „от гледна точка на инференциалната теория, нормативни правила определят както

значенията на нашите изказвания и тяхната истинност, така и изводимостта. Логическите константи са само формален инструментариум. Те не притежават значения. Значенията им се формират при употреба, в контекста на „определен клас от валидни изводи“ (с. 88). Тезата на втора глава е, че защитата на логическия реализъм трябва да започне с представяне на неразрешимите трудности пред инференциализма като негов основен опонент. Остава неизяснен въпросът за това какво разбираме под „притежание на значение“. Когато се говори за „онтологическо значение“, се маркира определена връзка между онтология и логика. Но има ли други варианти на определяне на твърдението, че логическите константи притежават значение? Можем ли да говорим за логическо съдържание на конвенционалните правила или че следването им има логически основания? Докторантката следва подхода, приет от Зангуил за мотивиране на реалисткия подход чрез извеждане на трудностите пред неговия основен опонент – инференциализма. Разглеждането на реалистка интерпретация на някои определени логически константи може да допринесе за извеждане на проблеми пред самата реалистка теза, което би имало значителен приносен момент за настоящото изследване. Приемам твърдението, че логическите константи имат различни/отличаващи се роли, което предполага диференцираното им разглеждане.

Трета глава е мотивирана от опита да се даде отговор на въпроса каква е природата на логическите константи. Фокусът на главата се предполага от следната теза на авторката: „Това, което прави заниманията с логика продуктивни, със сигурност не е заинтересоваността на философите от решаването на проблема за логическите константи „и“, „или“ и „не“ и т.н., разгледан сам по себе си, а тяхната заинтересованост от изясняването на проблемите за логическата изводимост, за истинността на пропозициите, за логическата им форма и други“ (с. 132). От тази гледна точка структурата на главата е обоснована, но в същото време и в сравнение с останалите глави, тя не представя достатъчно разгърната структура на аргументите и обстойност на аргументирането. Докторантката заявява, че защитава позицията на „реализма“ за логиката. Какви са елементите на тази теза и в каква степен това са тезите на цитираните автори не е изяснено задоволително. Ангажира ли ни логиката с някакви онтологически пресупозиции? Става дума за защита на тезата, че някои логически константи са черти или конституенти на света и също, че логическите константи, понятия и думи имат свойството да се отнасят (имат референция) към тези черти или конституенти на света. Дали става дума въобще за логическите константи или в някаква степен е необходимо да се разгледат някои централни логически константи и дали може да се разшири реалистката теза до всички логически константи, това е въпрос, който предполага по-обстойно изследване. Авторката споделя реалистичното виждане на Зангуил за логически константи като И, ИЛИ и отрицанието. Дисертацията обаче не си поставя за задача да изследва дали има въпроси, които остават неясни в реалистичното виждане, например има ли логическа структура на света, и в каква степен можем да се придържаме към схващането, че нашите логически понятия точно улавят тази структура. Откриването и акцентирането върху въпросите, които остават неизяснени и съставляват трудности в последователното приложение на един подход или концепция, съставлява ключов метод в аналитичната философия, както докторантката посочва в първа глава. В недостатъчна степен обаче именно този подход и метод на изследването е реализиран в представения дисертационен труд.

Авторефератът коректно представя структурата, основните тези, резултатите и изводите на дисертационния труд. Поместена е и авторска справка за научните приноси в шест пункта. Като новаторство могат да се изведат връзката между проблема за логическите константи и проблемите за логическата изводимост, за истинността на пропозициите и за логическата им форма и защитата на реалистка позиция относно логическите константи. Според мен това, което определям като картографиране на различни реалистки концепции относно логическите константи и по-общо относно природата на логическата структура, може да се отнесе към

важните достойнства и приноси на дисертационното изследване в теоретичен, но и в научно-образователен аспект.

Авторефератът включва 19 научни публикации на докторантката в голямата си част по темата на дисертационния труд, както вече бе посочено. Заключение ми по този въпрос е, че резултатите на изследването са намерили добра популяризация сред българска и чуждестранна аудитория и препоръката ми е за продължаване на тази дейност. Публикациите съставляват важно постижение за докторантката и броят им надхвърля изискванията за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

В заключение изразявам становището си, че дисертационният труд е самостоятелно завършено изследване със значителна стойност, независимо от критичните ми бележки към депозирания труд. Ще гласувам убедено за присъждането на докторантката Деница Желязкова на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.3. Философия (История на философията. Съвременна философия).

10.05.2022

Изготвил становището:

Maria Stoicheva

(проф. Мария Стойчева)